

BOKKENRIJDERS BELIEVEN BELGIË (15)

Door: Hans Hermans

Hoofdstuk XIV Vastenavond

*Welk jaar was het meest cruciaal tussen Belsazar en Balkenende ? Dat was 1492, want toen werden de Middeleeuwen afgesloten en begon de Nieuwe Tijd. Columbus ontdekte in 1492 Amerika en noemde de inwoners Indianen... In 1492 viel de Moorse stad Granada, weer aan Spanje. 'Niet-christenen zijn staatsgevaarlijk !', beweerde Spanje in 1492 en zette 170.800 joden het land uit. Afstammelingen wonen thans nog in Antwerpen en Amsterdam. In Lissabon wapperde opnieuw de vlag met het achtpuntige rode kruis; de Tempelridders bouwden in die stad een nieuwe vesting die zij als uitvalsbasis gebruikten. In het magische jaar 1492 kwamen Turkse astronomen tot de ontdekking, dat de aarde geen platte schijf is, zoals de Kerk nog eeuwen later zou beweren. In 1492 werd er een nieuwe paus gekozen, het was Rodrigo Borgia, die zich paus Alexander VI noemde. Hij was de vader van de lichtzinnige Lucretia Borgia. De Duitse geograaf Martin Behaim (ca.1459-1507), maakte in 1492 de eerste globe. Johannes Gensfleisch jr., ook Gutenberg genoemd, ontwikkelde rond 1440 een nieuwe manier van drukken, maar in 1492 maakte men gebruik van standaardlettertypen en in 1501 kwam er einde aan de wiegendruk. De meeste mensen weten niet dat exoten (in casu vreemde planten) die tot 1492 ingevoerd werden, archeofyten genoemd worden. In 1492 deed syfilis, een nieuwe geslachtsziekte, van zich spreken. De Fransen spraken over 'Mal de Naples', maar onze voorouders over 'Franse ziekte'. In 1492 schreef Sebastian Brant (1457-1521), in het kader van vastenavond, de bekende moraalsatire en bestseller *Das Narrenschiff*. In 1492 werd Desi Erasmus (1469-1536) tot priester gewijd en werd als paus gekwalificeerd, maar dankte hartelijk. Hij is de bekendste persoon van het christelijk humanisme en met zijn geschriften stond hij boven de kerkelijke censuur. Hij schreef het opzienbarend werk *De Blauwe Schuit* en zijn tijdgenoot Jhieronymus van Aecken, alias Jeroen Bosch (ca.1450-1516) vereeuwigde het schip op een van zijn schilderijen. We houden ons deze keer bezig met de oorzaken en gevolgen van het heidens joelfeest en meer nog die van vastelavond. Wij lezen hoe Kerk en astronomie hand in hand gingen, zodat Pasen aan een 'volle maan' gekoppeld werd. Dat er tijdens vastelavond vrijzinnig gevrijd werd, lezen we tussen de regels door.*

14.1. Evolutie van Vastenavond

14.1.1. Carnaval en televisie

Waarschijnlijk kunnen wij ons nog herinneren aan de tv-uitzending via de ARD op zondag 20 januari 2008, toen de eclatante en voorbeeldige vorstin Gloria von Thurn und Taxis in Aken de doorluchtige decoratie *Wider den tierischen Ernst* in ontvangst mocht nemen. Een van de voornaamste vrouwen van Duitsland, eigenaresse van 120 brouwerijen, uit het land van fasching en carnaval, bracht met allure en verve, de mensen in de zaal en voor de buis in vervoering. Heel even sloeg zij een brug tussen de eeuwenoude vastelavond en het relatief jonge carnaval.

Gloria von Thurn und Taxis

Omdat in veel boeken de parafrases van vastelavond en de fundamentele verschillen tussen vastelavond en carnaval, vooral door

onze kranten, willekeurig door elkaar gehutseld worden, voor mij een haast ‘stelkundige’ stimulans om aan het triviale thema een hoofdstuk te wijden.

14.1.2. Appendix van Nederland

In Duitsland werden meer dan 200 boeken over *Fastnacht* geschreven, maar helaas schenken de meeste auteurs, niet of nauwelijks aandacht aan het vormelijke verschil tussen vastelavond met zijn travesterende traditie, voortdurende vermomming en komische kakofonie enerzijds en het commerciële carnaval met prinsen en dansmariekes, soldaten en marsmuziek, geweren en sabels, nepstadhuissleutels, foponderscheidingen en heel veel ‘buut’ met ironische persiflages en sarcastische parodieën anderzijds.

Vastelavond veranderde mettertijd in vastenavond en werd gebonden aan de drie dulle dagen vòòr Aswoensdag. Dat geldt echter niet voor Carnaval, want die viering begint al op 11 november en mag als ‘zomercarnaval’, ook bij 33 graden gevierd worden. We merken het al, de verschillen tussen vastenavond en carnaval zijn legio, ook als de kranten het tegenovergestelde beweren. De universiteit van Tübingen heeft een *Arbeitskreis für Fastnachtforschung*, in het Duitse Bonn en het Belgische Leuven hebben ze een faculteit *Volkskunde*. En in Nederland? Helaas, bij ons is *Volkskunde* al jaren geen universitaire studie meer.

Carla Wijers uit Roermond, schreef enthousiast en onverschrokken een dissertatie over *Vastenavond in Roermond en Simpelveld*. Carla wist, als je wilt promoveren moet je een promotor zoeken, maar Nederland kent geen *Volkskunde*, maar dat wisten we al. De eerste stelling bij de dissertatie van Carla

Carla Wijers
schreef *Vasten-
avond in
Roermond en
Simpelveld*

luidde dan ook: ‘In het beperkte aantal carnavalsstudies in Nederland weerspiegelt zich de achtergestelde positie van *randgebieden* tegenover het westen van Nederland’.

Ganstrekken Grevenbicht 1956

Carla bedoelt waarschijnlijk: Als ‘Polderland’ 165 schutterijen en 245 carnavalsverenigingen zou hebben, zouden er planken vol studies staan! Vastenavond (en carnaval) heeft/hebben in Nederland geen status, omdat de essentie zich afspeelt in het *appendix* van Nederland, dat ook wel Limburg genoemd wordt. Meer dan in enige andere plaats, stond Roermond in de belangstelling. Peter Nissen schreef reeds in het tijdschrift *Veldeke* (1980 nr.1) zeer uitvoerig over Roermondse vastenavondgebruiken. Pertinent schrijft hij over *vastelavond* en persé niet over *vatenavond*, want het volksfeest had iets met ‘faseln’. Klaarblijkelijk kon de viering zich in Roermond lang handhaven, want pas op 1 maart 1794, werd daar voor het laatst een vermomningsverbod uitgevaardigd. In Roermond was in de 18e eeuw nog duidelijk sprake van *vastenavondvieringen*, want in oude documenten is er sprake van ‘pannekoeken bedelen’. Soms werd er ook om de ingrediënten eieren, spek, meel en melk gebedeld. Dan werden de pannenkoeken

gezellig op straat gebakken. We merken duidelijk, dat vastenavond een traditioneel straatfeest was, terwijl carnaval vooral aan cafés en zalen gebonden is.

Een ander aspect was het *gansrijden* en *voy-jagen*. Of er een link bestaat tussen die twee gebruiken? Het zou kunnen dat de gebruiken door 'Welsje' soldaten ingevoerd werden. Bij het gansrijden of ganstrekken proberen ruiters de kop van een gans te trekken. In het Waals wordt een gans momenteel *âwe* en een rit *voyêdje* genoemd. Hoe dan ook, op een gegeven moment werd ook die 'volkspret' verboden, neen, niet door de Dierenbescherming, die bestond toen nog niet. De ruiters die het ganstrekken beoefenden waren meestal boerenzonen van het platteland. Toch probeerden zij met vastenavond, natuurlijk vermomd, in de stad (Roermond) te komen om met behulp van muziekinstrumenten de boel op stelten te zetten. Herhaaldelijk werd het *voyjagen* of *voejagen*, met het daaraan gekoppelde 'vagabunderen' verboden. Hiertoe behoorden alle ingrediënten van vastenavond, zoals vermommen, verkleeding, muziek-instrumenten, dansen, dertelheden en kindeln. In 1706 verbood men in Roermond voor het laatst '*de voye te jagen*'. Soms vertaalden carnavalogen het begrip *voyjagen* met 'op fooien jagen', omdat ook het begrip *fooi* afgeleid werd van het Franse 'voie' hetgeen *reisweg* betekent. Het was niet de Kerk die er een einde aan maakte, maar de dramatische tijden verbonden aan de talrijke oorlogen.

Tussen 1702 en 1713, woedde ook bij ons de *Spaanse Successieoorlog* en werden veel plaatsen door Staatse (calvinistische) troepen bezet. Toch kon zich in 'afgeslankte' vorm de *Voedaensdig* (*voiedinsdag*) nog een tijdje handhaven. Jongens van het platteland kwamen naar Roermond om alle mogelijke eetwaar te bietsen. Vreemd genoeg hadden zij recht op buit en de bewoners slootten natuurlijk alle levende en lekkere spullen achter slot en grendel. Door de overheid werden de gebruiken van de *Rurale narren* (*gekken van het land*), argwanend bekeken. In 1732, 1733, 1734 en 1738 werden de zogenaamde 'Roerare', afgeleid van *Rurale*, verboden omdat ook Bokkenrijders zich

gemaskerd tussen de *ruralen* zouden kunnen bevinden. In de jaren 1761, 1765 en 1768 werd de Roerare verboden wegens de *Zevenjarige Oorlog*. Ook in de jaren 1791, 1792 en 1794 werden de vieringen verboden. Wij merken dat vastenavondgebruiken zich in Roermond tot in 1793 konden handhaven.

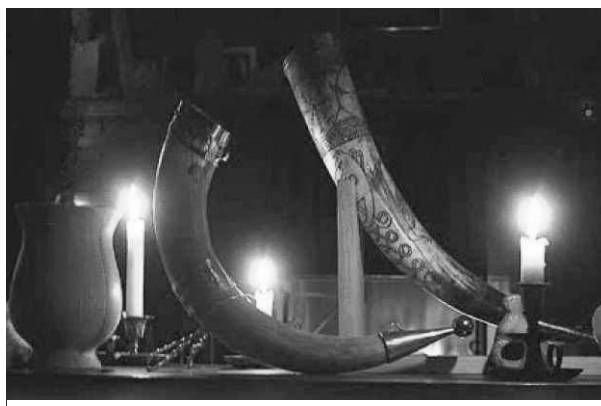
14.1.3. Pronte periode

Waarom koos Carla Wijers, voor haar proefschrift, twee carnavalsverenigingen. Zij had toch ook een vastenavondvereniging in haar toets kunnen betrekken?! Dat kon natuurlijk niet, omdat vastenavond al langer dan twee eeuwen uitgestorven is. Vastelavond en vastenavond waren in hun tijd, wars van alle commerciële gedoe en was ook veel minder geünieerd. Beslist geen prinsengarde en dansmariekes, geen nepgeweren en geen marsmuziek. Wij vermoeden inmiddels, dat er een zeer groot verschil bestaat, tussen vastenavond van toen en carnaval van nu. Wanneer de eerste vermomde en/of gemaskerde mensen door de straten liepen weten we niet. We weten wel, dat door de Germanen jolige *joelfeesten* gehouden werden, die in het teken stonden van

Joelfeest (1)

zonnewende en de daaraan gekoppelde vruchtbaarheid van vrouwen, vee en velden. Pas veel later kregen de jolige joeldagen een

Joelfeest (2)

syncretische schakering, hetgeen betekent, dat de Kerk het heidens *joelfeest* koppelde aan de dagen voor *Aswoensdag* en die pronte 'periode' toen zeer terecht *vastenavondtijd* noemde. Dat dit ook te maken had met de vrouwelijke 'periode' is een heel ander verhaal. Daarover later iets meer.

14.1.4. Franse bezetter

We lezen nog wel eens dat het de Fransen waren, die in 1794 een einde aan de vastenavond maakten, zodat er tussen Rijn en Maas, een abrupt einde kwam aan het frivole feestgedruis. Dat is klinkklare kolder, want de waarheid gebiedt te schrijven, dat in onze streek in de 18^e eeuw de Spaanse Successieoorlog (1702-1713), de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748), de Zevenjarige Oorlog (1756-1763) en de Luikse Revolutie uitgevochten werden. Zelfs als onze voorouders niet direct hierbij betrokken waren, zo kregen zij te maken met buitensporige belastingen, die toen contributies en executies genoemd werden.

De vele oorlogen deden de vastenavondvieringen geen goed

Bendevorming, denk aan de vermeende Bokkenrijders in onze streek, was het gevolg daarvan. Vergeten we ook niet, dat in die tijd diverse epidemieën en veeziektes het land teisterden. Tussen 1750 en 1794 stierven duizenden mensen aan dysenterie, kroep, koude koorts, pokken, tering en waterzucht. De bevolking was arm en murw, zij had niet de minste belangstelling om vastenavond te vieren.

Na de val van Napoleon en naar aanleiding van het Weense Congres, viel in 1815 het

Duitse Rijnland aan Pruisen. In 1822 staken in Keulen een paar mannen de knappe koppen bij elkaar, om vastenavond nieuw leven in te

Dreigestirn Keulen 2006

blazen, want mensen uit Keulen weten heel beslist dat Romeinse en Griekse soldaten, de voluptueuze vruchtbaarheidsvieringen meebrachten uit het zuiden. Men weet te vertellen dat gewone soldaten een keizerpakje aantrokken en de standsverschillen dan voor een dag vergeten werden. De Romeinse kolonie Keulen had dezelfde rechten als Rome en als het aan de 'narren' gelegen had, zou er misschien ook nu nog *vastelavond* gevierd worden. Maar de preutse Pruisische politiek, was niet gediend van een malle maskerade en helemaal niet van vermomde vrouwen. De protestantse Pruisen moesten ook niets hebben van Aswoensdag en de daaraan voorafgaande vastenavond. Natuurlijk is dat de reden, dat in 1822 *vastenavond* in een ander jasje gestoken werd. In 1823 trok de eerste carnavalsoptocht door de straten van Keulen, vermomming was feitelijk taboe en er waren geen vrouwen bij. Wel ontzettend veel militair nepvertoon, waarbij zelfs de gruwelijke generaal Jan van Werth, uit de vergetelheid gerukt werd. Was vastenavond door de eeuwen heen, het feest van de verplichtende vermomming, zo werd carnaval in 1823 het feest van de Pruisische persiflage en een goede gelegenheid om de potsierlijke Pruisische mentaliteit op de korrel te nemen. Carnaval werd het feest van nep-officiëren en fophuzaren, van sabels en

geweren, marsmuziek en blikken onderscheidingen.

De bekende heldenfiguur en generaal Jan van Werth (1591-1652), wiens standbeeld sinds 1895 op de Altermarkt staat, werd in 1925 naamgever voor het luxe ruiterkorps *Kölner Karnevalsgesellschaft Reiterkorps Jan von Werth e.V.* Zonder uitzondering waren de oprichters rijke

Standbeeld Jan von Werth te Keulen

kooplieden en paardenbezitters, die een gelegenheid zochten om als ruiterkorps in de optocht mee te mogen trekken. In dit kader moeten wij maar heel gauw vergeten, dat onze voorouders in 1636, tijdens de 80 Jarige Oorlog, Jan van Werth te hulp riepen, maar zijn leger tegen alle verwachtingen in overal plunderde en diverse plaatsen in brand stak... 1823 moeten wij als geboortjaar van de *Rijnlandse carnaval* beschouwen, dat was evolutie en revolutie tegelijk. Toch nam men een paar facetten van de voormalige vastenavond mee naar het nieuwe carnavalsgebeuren. Neem bv de groet *Alaaf*. Dit is een groet- en drinkspreuk, die de begrippen 'hoi' en 'proost' in zich verenigt. Etymologisch zit het anders in elkaar. In Keulen vond men een document uit 1733 met de drinkspreuk *Cöln All-und-af*, hetgeen we vrij kunnen vertalen met 'Keulen voorop'. Om de Pruisische prins niet te beledigen, werd niet over *prins carnaval*, maar over *held carnaval* gesproken. Hij was/is gekleed in een Bourgondische tenue, dat aan vastenavond herinnert. Zijn gevolg was niet vermomd, maar droeg nagemaakte Pruisische uniformen. Reeds in 1570 was er sprake van een *Jungfrau*, maar toen in 1823 de 'maagd' uit de mottenkist gehaald werd, ordonneerde

Pruisen dat de mollige marketentster door een man gefigureerd moest worden. Daar waren de Nazi's, die een hekel aan travestie hadden, het niet mee eens, zodat de *Jungfrau* in 1934 een pathologische vrouw werd. Doch meteen na de oorlog werd 'ihre Lieblichkeit' (de maagd), opnieuw in haar mannelijke eer hersteld. Ook *der Boor (de boer)*, die reeds in een document uit 1422 genoemd wordt, verhuisde van vastenavond naar carnaval. Pas in 1871 mocht de 'held' zich *prins* noemen en werd aan zijn zijde *prinses Venetia* gezet. De kortgerokte *Tanzmariechen* zijn van veel latere datum en hebben helemaal geen relaties met *vastenavond*. Het is leuk te vermelden dat toen ook die andere mannenwereld, de schutterij, meer dan gewone belangstelling voor vrouwen toonde. Vanaf 1970 mochten *marketentsters* de mannen begeleiden. Terug naar Duitsland, waar het mannen, in de Nazi-tijd, streng verboden was, om zich in vrouwenkleren te vertonen, zodat travestie in 1938 verboden werd. Veel Limburgse 'carnavalogen' beweren ook nu nog, dat *vastenavond* en *carnaval* hetzelfde is. Inmiddels weten wij wel beter.

Die Jungfrau was doorgaans een man

14.1.5. Joel, foek en nonnevot

Net zoals carnaval zich door een kristallisatieproces uit vastenavond ontwikkelde, zo evolueerde de 'christelijke' vastenavond zich uit *vastelavond* en een heidense joel- en vruchtbaarheidsviering. Bij de Germanen was het joelfeest een

Gloria von Thurn und Taxis

overgangsritueel bij de zonnewende, van winter naar lente, van een lange sombere tijd naar vruchtbaarheid. Het is bekend dat de Germanen hun joelfeest vierden, waarbij god Freyr en vruchtbaarheidsgodin Nerthus, een verluchtend voorbeeld gaven. Alles gebeurde in het kader van de hernieuwde goudgele zon. Etymologen zijn overtuigd dat het begrip *joel*

Foekpot

afgeleid werd van het Scandinavische *jul* en het Friese woord *giel*, hetgeen we het beste kunnen vertalen met *schijnend geel*. Ook ziet men een mogelijke combinatie met het Indogermaanse *ghoilo* en het Oudengelse *géol* hetgeen feitelijk 'bronstig' betekent. *Joel* zouden we dan met

een omhaal aan weelderige woorden kunnen vertalen met: 'Het feest van de bronst bij een vruchtbaarheidbrengende goudgele zon'. We weten niet, of de Germanen muziek maakten, maar bij de latere middeleeuwse vastenavond speelden 'instrumenten' een belangrijke rol. Meestal maakte men gebruik van kakofonische ketelmuziek en een typisch vastenavondinstrument was de *foekpot*. Etymologisch is *foeke* afgeleid van foeken, fokken of stoten. Reeds in 1503 gebruikte men in Engeland het begrip *to fuck*, hetgeen ook 'beslapen' kan betekenen.. De foekpot was feitelijk een aarden pot met als deksel een varkensblaas of een dun vel. Feitelijk is het een *membraaninstrument*, maar gelijktijdig een *strijkinstrument*, zodat de bijnaam 'stampviool' wel duidelijk is. Door via een gaatje in dat vel met een dun rieten stokje op en neer te bewegen, ontstond er een diepdonker gruwelijk geluid. In Duitsland, het vaderland van *Faselabend*, spreekt men over een 'Narrengeige'. In de steeds dubbelzinnige vastenavondsfeer, had de foekpot naast geluidsbron, ook een visueel virtuele betekenis... Ook de liedjes, die het grut zong, waren soms dubbelzinnig: "'Ouwe jaarke douwe, de poeskes zijn verkouwe!'" Maar dat wisten natuurlijk de kinderen niet, die met zo'n foekpot van deur tot deur gingen. Mijn eega kan zich goed herinneren dat zij rond

Met de foekpot van deur tot deur

1952, in haar geboorteplaats Haalen (bij Venlo), met leeftijdgenootjes van deur tot deur ging al zingend: "' Foekepotterie, foekepotterie, gaef ós 'n centje den gaon we voedsel. Alles van het varken kon gebruikt worden en mijn vrouw kan zich herinneren dat de varkensblaas gebruikt werd voor de foekepot. Op sommige plaatsen werd de naam *foekepot*, om begrijpelijke reden veranderd in *rommelpot*... Daar werd natuurlijk ook de etymologie aangepast, door de *foekepot* een 'naamnabootsend' instrument te noemen...

Toen vastenavond door de calvinisten verboden werd, werd de 'rommelpot' op andere feestdagen zoals Sint Maarten, Sint Sylvester en Nieuwjaarsdag gebruikt. Het instrument kon zich tot nu toe handhaven in Twente en de Achterhoek. In Salland zelfs met carnaval. Wie de *foekepot* mee naar Brazilië genomen heeft weten we niet, maar dat hij daar, met de naam *cuica* (*wrijftram*) in het kader van het libidineuze, losbandige, Latijns-Amerikanen carnaval een zeer belangrijke rol speelt, hoeft geen betoog.

Tot de omkeerrituelen van vastenavond, behoren uiteraard ook de *nonnevotten*. Door het jaar eten wij een Berliner, een Bossche bol of een Akener print, maar met carnaval grijpen we

Nonnevotten

naar een *nonnevot*. Natuurlijk ontstond ook hierbij een rijk-rooms-religieus relaas, naast de explicerende etymologie van de historicus. De kuise lezing doet ons geloven, dat dit oliegebak een kloostergebakje was, met de naam 'nonnenbroodje' dat in de middeleeuwen in de Duits-Rijnlandse kloosters, aan de vooravond van Aswoensdag door de nonnen gegeten mocht worden en dat de vorm van het gebak ontleend werd aan de christelijke Drieëenheid. Maar de op hol geslagen fantasie van vastenavondgekken in de middeleeuwen, zagen in een *nonnevot* de edele delen van een struise *soeur sourir*. Net zoals andere vastenavondaspecten, beschouwde men ook de *nonnevot* als een expliciet en vermaard vruchtbaarheidssymbool. Volgens een

waer verbie !''' In die tijd hadden de meeste mensen, in het kader van de ouderwetse recycling, een zeug op stal. Zij ruimde afval op en 'fabriceerde' voedsaam document, was er reeds in 1675 in Sittard sprake van een speciaal vastenavondgebak. De kranten berichtten over een middeleeuws 'carnavalsgebak', maar de eerlijkheid gebied te schrijven, dat de mensen in die tijd nog nooit van *carnaval* gehoord hadden. In 1895 hield de carnavalsvereniging *De Marotte*, voor het eerst een 'nonnevotte-pertie' en sindsdien maakt de *nonnevot* deel uit van de lokale carnavalscultuur. Soms kan het verkeren, dat bleek in 1985 in Maastricht, toen de paus de stad met een bezoek vereerde. Een lunchroom etaleerde heerlijke gepoederde *nonnevotten*, maar de steeds argwanende 'gooffie' (politie op z'n Maastrichts) dacht aan pauselijke profanatie, onzedelijke onttering en hitsige heiligschennis. Het kostte de banketbakker heel veel moeite om de 'domme diender' uit te leggen, dat *nonnevot* de naam van een onschuldig oliebaksel is.

14.1.6. Boonte Störrem

Maastricht was door de eeuwen heen het toonbeeld van devote dienstbaarheid en serene structuren. Als de rijksbisschop, later prinsbisschop, van Luik, met zijn licht ontvlambare Luikse lieden in de clinch lag, zocht hij stevast toevlucht in het devote Maastricht. Hier werd hij op handen gedragen. Over de sereniteit van de 'Mestreechter Sjeng en Pie' lezen we bij vastenavond in de Historische Encyclopedie van Maastricht: 'Wereldlijke en kerkelijke overheden bezagen *vastelaovond* met argwaan vanwege het dan afwijkend gedrag. De raadsverdragen fulmineerden al ertegen in de middeleeuwen.' (...) Na 1632, denk aan de Maasveldtocht van stadhouder Frederik Hendrik (1584-1647), waarbij Maastricht van 1632 tot 1794 onder Luiks-Staats bewind kwam, werden vermommen en verkleeding verboden. Dat gebeurde ook tijdens de beide wereldoorlogen.

Pas in 1946 werd er te Maastricht de carnavalsvereniging *De Tempeleers* opgericht, maar het vermommingsverbod, zijnde een aspect van *vastenavond* bleef strikt verboden. In Maastricht was er een duidelijk verschil

tussen luxecarnaval door de bourgeoisie en straatcarnaval door het proletariaat. Natuurlijk wilden steeds meer mensen tot de ‘welgestelden’ gerekend worden, zodat carnaval zich mettertijd vanaf de straat naar het café verplaatste. Hierbij raakte het masker in de vergetelheid. We merken dat vastenavond ooit een vermaard en vermoemd volksfeest was, dat voornamelijk op straat gevierd werd. Een paar oude vastenavondgebruiken zijn bewaard gebleven. In Maastricht geen stropop maar een

Mooswief (pop in de vorm van een groentevrouw), die tijdens carnaval op het Vrijthof bungelt. Het verjagen van de wintergeesten, lees onvruchtbaarheid, gebeurt op carnavaleske wijze met het *Momuskanon*.

Vermomming werd verboden en raakte uit de tijd, maar kostumering is gebleven. De vrolijke muzikanten sloten zich samen tot *Zaate Herremeniekes*. Maar ook de nieuwe tijd kent anekdotes. Neem bijvoorbeeld Burgemeester Baeten (1920-1967-1996), die volgens eigen zeggen, niets tegen een carnavalsoptocht had, maar persé geen vastenavondattributen wilde zien. Toen onderdanen in 1976 de euvele moed hadden om, als symbool van vergankelijkheid, een doodskest mee te voeren, greep Baeten persoonlijk in. Hij haalde de doodskest uit de optocht...

Mooswief

14.1.7. Neutrale Ulk

We zouden bijna vergeten dat zich in onze buurt ook een neutraal landschapje bevond, met een heuse carnavalsvereniging. Tijdens het *Weense Congres (1815)* konden Nederland en Pruisen het niet eens worden, wie de zinkmijnen van Altenberg (Kelmis), in bezit zou krijgen. Wenen sprak over een *condominium*, maar in feite was het een *intolerabel deprincipium* (onverdraaglijke

heerschappij), want Pruisen erkende de inspraak van Nederland niet en beschouwde Kelmis als een vazalstaatje. Ook het zgn. *Tweeherenverdrag van Aken*, op 26 juni 1816, kon daarin geen verandering brengen. Het gevolg was, dat Kelmis met de naam *Neutraal Moresnet* als ‘provisorium’ door het leven moest.

Neutraal Moresnet is de witte taartpunt

Vaals dacht een ‘Vierlandenpunt’ te bezitten, maar daar was geen sprake van, want Neutraal Moresnet beschikte niet over een Grondwet, had geen autonomie en was niet soeverein. Bijna 100 jaar kon deze tragische toestand zich handhaven. Het is heel bijzonder dat in dit neutrale gebied reeds op 23 maart 1879, door drie employés van de zinkmijn *Vieille Montage*, een carnavalsvereniging met de naam *Ulk zu Kelmis* opgericht werd. Vanaf

Carnevalsgesellschaft Ulk Kelmis

het eerste moment, oriënteerde de vereniging zich op de carnavalsstructuur van Mainz. Dat is vreemd, als we weten dat in Aken reeds in 1859 de *Öcher Penn* opgericht werd. Op Vaals oriënteren kon men zich niet, want de *Jrensuille* (Grensuilen), werden pas in 1948 opgericht.

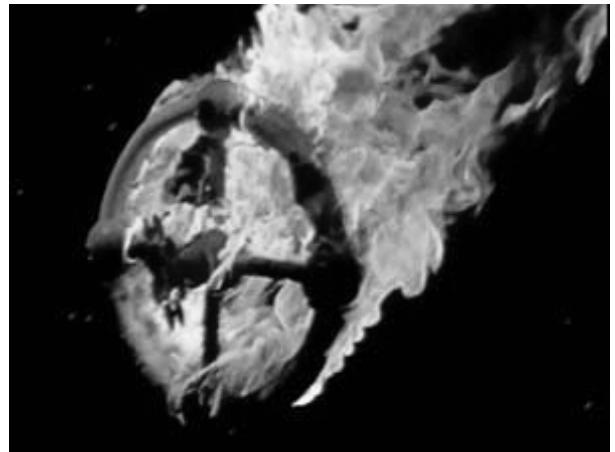
Het is wel bekend dat de oprichters en leden van *Ulk zu Kelmis*, net als hun ‘confraters’ in Mainz, zonder uitzondering invloedrijke, vermogende en intellectuele mensen waren. Of dat in Aken in mindere mate het geval was? Pas veel later oriënteerde men zich op Keulen, omdat het volksfeest niet uitsluitend een privilege van de rijken is.

In 1915 werd Neutraal Moresnet door Pruisen geannexeerd en kwam er een einde aan een vermeend zelfstandig staatje. Helaas kwam er voorlopig ook een einde aan de activiteiten van de carnavalsvereniging *Ulk zu Kelmis*. De mannen die voorheen samen *Ulk* (plezier) beleefd hadden, had men onder de wapenen geroepen, de een bij de Duitsers de ander bij de Belgen. Mannen die eerst samen aan de tap stonden, lagen of vielen voortaan tegenover elkaar op het slagveld... Een tableau in de kerk met een lange rij namen, herinnert aan mannen die voor het vaderland vielen. Maar hadden de inwoners van Neutraal Moresnet een vaderland? De ‘Grote Oorlog’ zoals hij in België genoemd wordt, sloeg een diepe bres in het verenigingsleven, want tot 1937 konden er geen activiteiten ontplooid worden. Wel bleven het vaandel, documenten en kasbescheiden zorgvuldig bewaard. Vanaf 1937 tot 1940 kwam de vereniging opnieuw tot grote bloei, maar ook de 2^e Wereldoorlog was funest. Na die oorlog was het *Koninkrijk der Belgen* niet gecharmeerd van ‘plaisir dans les cantons de l’est’ Nadrukkelijk werd de plaats toen La Calamine genoemd en mannen die aan Duitse zijde (verplicht) gevochten hadden, mochten niet rekenen op een bewijs van goed gedrag. Maar Kelmis was ook toen al een multiculti-samenleving, zodat de *KG Ulk zu Kelmis* in 1945 voor de derde keer opgericht kon worden.

14.1.8. Faseln en vozen

De oorzaak van het joelfeest moeten we zoeken bij de *zonnewende*; de jaarlijks terugkerende versmelting van de zon met de aarde. De dagen werden langer en warmer; veld, vee en vrouwen waren bereid om vruchtbaar te zijn. In die tijd, en ook nu nog, een niet te onderschatten aspect om te overleven. Men wist niet hoe het zat met de kosmische krachten en hoe de zon inwerkte op de aarde, maar die twee stonden met elkaar

in verband en zorgden voor het nieuwe leven en de nieuwe oogst. Dat moest gevierd worden.

Brandend wiel

Bij de Kelten stond de zonnewende in het teken van hun *Samheinfest*, waarbij men brandende wielen een berg af liet rollen. Symbolisch werd de zon (het vuur) aan weiden en velden toevertrouwd, om vruchtbaarheid af te dwingen. Op veel Waalse plekken in België is de traditie van *Les Grands Feux* (de grote vreugdevuren) bewaard gebleven.

Het vuur wordt aangestoken door pas getrouwde paartjes. Ze omarmen elkaar bij het vuur en vragen om vruchtbaarheid in hun huwelijk en voor de hele gemeenschap. Het grootste vreugdevuur is dat van *Bouge*, hoog boven de Maas in de buurt van Namen. Ook op sommige plaatsen in het zuiden van Duitsland wordt in het kader van *Vasnach*, het vreugdevuur in stand gehouden. De naam *Vasnach* had oorspronkelijk niets met vasten

Samheinfest

te maken. Voor de etymologie van het woord *vastenavond*, moeten we terug naar de 13^e eeuw. Het oudste bekende woord is *vasnach*, vervolgens is er sprake van *vaschang* en op andere plaatsen vanaf 1283 *fasching*. Tegen het einde van de 13^e eeuw komen we in Duitsland het woord *Fastnacht* en in Nederland *vastelavond* tegen. Het stamwoord *fas* werd afgeleid van het middeleeuwse *faseln*, hetgeen we vertalen kunnen met: bevruchten maar ook met vruchtbaarheid. In jeugdboeken wordt *faseln* ook wel vertaald met ‘bazelen’... Maar de feitelijke vertaling luidt: ‘De onvruchtbare wintergeesten verjagen door provocerende paringsrituelen’. In Nederland kennen we het synonieme ‘werkwoord’ *vozen*. Sommigen historici suggereren, dat kerkelijke schrijvers, in het kader van hun syncretisme, het ‘werkwoord’ *faseln* veranderden in *fasten*, om de relatie met de vastentijd nadruk te verlenen. Maar we mogen niet ontkennen dat *vozen* en *faseln* dezelfde betekenis hebben.

De Germaanse god Frey

14.1.9. Heufaseln und Gaukelfuhre

We merken dat vastenavond in zijn oervorm, aanleiding was om het ‘sterven’ van de winter en de ‘geboorte’ van de lente, zijnde een feest van vruchtbaarheid en vernieuwing te vieren. De Germanen maakten gebruik van een schip op wielen, waarmee zij door de velden trokken om de goden gunstig te stemmen. Een beeld van hun god Frey werd op een scheepskar begeleid door een stoet uitgelaten mensen, die als dieren vermomd waren, om de walgelijke wintergeesten te verjagen. Aan

Faseln Erbsen, een vruchtbare erwtenplant

boord van het schip vond de copulatie plaats tussen god Frey en een pronte priesteres.

In Franken en Beieren, werd in de vroege middeleeuwen de gevestigde gezelschapsorde, in het bijzonder de patriarchale norm, op de kop gesteld. De mannen trokken vrouwenkledij, de vrouwen een mannenkloffie aan. De anders zo strenge huwelijkse maatstaven werden aan de kant gezet en vanaf 1534 was er zelfs sprake van *suspendierung*. Iedereen ‘deed’ het met iedereen. De gewone mens voosde op een hooizolder, doch welgestelde mannen maakten gebruik van de zogenaamde *Gaukelfuhre*. Zij lieten zich rondrijden in een comfortabele koets en vroegen aan ‘gezellige grieten’ om gezelschap. Het was maar beter om zich niet aan de ‘feestelijkheden’ te onttrekken. Vrouwen die dat deden, kwamen van een koude carnavaal thuis; zij werden op Aswoensdag in het ijskoude water van een

poel of beek geworpen terwijl de omstanders zongen: *'Dass sie sein kommen zu ihr Tagen, weil sie Fut, Arsch und Titten vergebens tragen !'* (...). ('Ihr Tage' betekent menstrueren.)

Niet alleen op plaatsen in Zwitserland, maar ook in de Zwaabse gebieden van Hongarije, dragen de mannen gedurende *farsang* (vastenavond), grote houten maskers met wolpruiken en hoorns. In 1989 bezocht ik Mohács, een stad in Hongarije, waar zich eeuwen geleden veel Donauzwaben vestigden en vruchtbaarheidsrituelen vanuit Duitsland meenamen. Maar ook de Zuidslaviërs die zich daar vanaf 1700 vestigden, claimen het historische gebruik. Zij spreken niet over *faseln* maar over *farsang*, hetgeen ook iets met vruchtbaarheid te maken heeft. Ook daar de zonnewende als levensbron. Heel lang geleden werd, om de god van de vruchtbaarheid gunstig te stemmen, een mensenoffer gebracht. Meestal was dat een schurk, die so wie so, voor de bijl zou gaan. Hij werd in koningskleren gestoken en gezeten in een schuitkar door de plaats gereden. Maar *farsang* paste zich aan, tegenwoordig wordt een stropop in brand gestoken. Met vastenavond, dansen angstaanjagende *Busho*'s, verscholen achter zware houten maskers en gehuld in schapenvacht, door de straten van Mohács. Iedere *Busho* is vergezeld van een tiental *Sjokatsen* (*Slavische meisjes*), die om hem heen springen en de vruchtbaarheid symboliseren. Zo'n *Busho* draagt in de ene hand een zware ratel en in de andere een houten hooivork. In het kader van de vermomming is het uit zacht wilgenhout gesneden masker het meest belangrijk. Het rode masker wordt niet zelden met dierenbloed besmeurd. Ooit was de ceremonie bedoeld om de onvruchtbare wintergeesten te verdrijven en vruchtbaarheid af te dwingen.

Ik voelde mij zeer vereerd, toen ik van een *Busho* een origineel *farsang*masker aangeboden kreeg. (zie foto)
Hadden alle volken, afzonderlijk, aanleiding om in het voorjaar te feesten, of zijn er aantoonbare netwerken tussen de diverse culturen? Een feit is, dat de primitieve

volken, om te kunnen overleven, in hoge mate afhankelijk waren van het klimaat, de bodem en de vruchtbaarheid. Het was een reden om te vieren... Zo te zien, is er voor historici op het etnische vlak, nog veel werk aan de winkel. Maar Nederland heeft geen faculteit voor Volkenkunde, maar dat wisten we al.

Het Farsangmasker

14.1.10. Bacchus

Historici ontdekten, dat vrijwel door iedere cultuur vruchtbaarheidsfeesten gehouden werden. In Mesopotamië, waar de bakermat van onze cultuur ligt, werden 6000 jaar oude kleitabletten gevonden, waarop tekeningen duidelijk maken, dat vruchtbaarheid zeer belangrijk was. Daar werd een misdadiger gezeseld, met een karrenschip door de straten gevoerd en uiteindelijk terecht gesteld. Drie vliegen in één klap: de god van de vruchtbaarheid was tevreden, de gemeenschap had een schurk minder en er mocht uitbundig gefeest worden. Als er geen misdadiger was nam men een slaaf... In Egypte werd godin Isis voorbeeldig vereerd, zodanig, dat de Romeinen de cultus overnamen. In Griekenland had men een ander gebruik. Daar droegen mannen, als symbool van vruchtbaarheid, een heilige en vooral ferme

fallus door de straten en zongen ter ere van Dionysus. Uit de aard der zaak werd er (te) veel gedronken, waarbij volgens documenten de mannen hun verstand kwijt raakten en onverstandige dingen deden... Dionysus is de god van de wijn die door de Romeinen, bij hun feesten, meestal Bacchus genoemd werd. De Romeinen konden er ook wat van, want tijdens de zogenaamde Bacchanalia, werd er gedronken, gemusiceerd en wellustig gezongen. Ook van de Romeinen is bekend, dat er schandelijke seksorgiën, ter ere van hun vruchtbaarheidsgodin Isis, gecelebreerd werden. Het veranderde drastisch onder keizer Constantijn (288-377), die het arianisme verwierp en het christendom tot staatsgodsdienst maakte. Toen reeds werden, tijdens het eerste concilie van Nicaea (325), pogingen ondernomen om het heidense uitspattingen 'christelijke couleur' te geven; een veelvoorkomende actie, die ook wel *syncretisme* genoemd wordt. In de katholieke kerk, moest de zonnewende plaats maken voor een astronomische cyclus met het hoogfeest van Pasen na een 'volle maan', zodat niet alleen Pasen, maar ook de hieraan voorafgaande vastenavond en Aswoensdag, veranderlijke feestdagen werden. Aan de Pasen ging een vastentijd vooraf en aan die vastentijd een dag die *vastenavond* genoemd werd. Dat hierbij de *ovulatie* onbewust (of eventueel bewust ?) op *vastenavond* gelegd werd, staat in een ander hoofdstuk.

14.1.11. Moeder Aarde

Het is opmerkelijk dat tijdens het Babylonische Sacraefeest, bij het Griekse Dionysusfeest, alsook bij het Romeinse Saturnusfeest met zijn Bacchanalia en Hilaria, uitspattingen meer regel dan uitzondering waren. Vrijwel overal, werd *Moeder Aarde*, de plaatselijke godin van de vruchtbaarheid vereerd. Het was meestal een donkergetinte dame, omdat de beste akkergronden een donkere kleur hebben. Ook hier speelde de Kerk zeer doelmatig op in, door op veel plaatsen, waar vastenavond gevierd werd een zwarte madonna te vereren. Het is vrij logisch, dat de Kerk de diepgewortelde feesten niet kon afschaffen. Zij lijfde ze in, hetgeen met een beter woord *syncretisme* of *kerstening* genoemd werd. Dus een christelijk

sausje over een oergermaans ritueel. Het narrenfeest kreeg christelijke diepgang en werd afgesloten met een askruisje. Er wordt wel eens beweerd dat Romeinse soldaten de Romaanse vruchtbaarheidsfeesten mee brachten naar onze omgeving. Maar als we weten, dat na het vertrek van de Romeinen, in het begin van de 5^e eeuw, bij ons grote gebieden onbewoond waren, vragen we ons terecht af, wie de gebruiken hier in stand hield. Het is waarschijnlijker, dat vastenavond ingevoerd werd door Waalse immigranten, die zich in het kielzog van de (eveneens) Waalse Karel de Grote bevonden.

De volgende keer gaan we verder met dit interessante onderwerp.

Hans Hermans

89.900t16.400w
11 november 2008

